

Jovan Cvijić.

Biografska študija. — Napisal dr. Niko Županić.

Letos se izpolnjuje dvajseto leto, odkar se je prvič pojavil v znanstvenem svetu dr. Jovan Cvijić, sedanji rektor belgrajskega vseučilišča. V dveh desetletjih si je pridobil Cvijić velik ugled kot raziskovalec balkanskega polotoka in kot znanstvenik, ki je uvedel v morfologijo in tektoniko zemeljske površine mnogo strokovnih elementov in novih idej, ki je rešil več zelo važnih problemov in opozoril na nova razumevanja in razpravljanja znanstvenih vprašanj. Na ta način je Cvijić uspel, da je priboril svojim nazorom v seriji važnih morfoloških pojavov obče priznано vpoštevanje.

Četudi poznajo te znanstvene novosti v tujem znanstvenem svetu, našim Jugoslovanom so ostale docela nepoznane. Cvijića pač poznamo kot „dobrega geografa“, kot „izvrstnega potovavca“ iz bibliografskih sestavkov njegovih in iz zanimivih doživljajev po Albaniji in Stari Srbiji. Namen teh vrstic pa je, da spoznamo njegovo delovanje in njegovo znanstveno šolo. Vsekako je znak pretirane enostranosti, če se pri nas več zanimajo in več pišejo o pripovedovavcih in pesnikih neznatne provincialne vrednosti, nego o naših prvakah v eksaktnih disciplinah, kakor so: Cvijić, Gorjanović-Kramberger, Jagić, Petronijević, S. Novaković, Vulić, Zlatarski, Žujović.

Kakor nam je Vatroslav Jagić odkril s preiskovanjem zgodovine in strukture našega jezika in njegove enotnosti moč Jugoslovanstva, tako nam je Cvijić pokazal na osnovi oblik veličanstvo ustvarjajočih sil naše zemlje, po kateri hodimo kot njeni posebljeni refleksi. To je ona divna zemlja Ilirija med Trstom in Carigradom, od našega prvega pesnika nazvana „prstan Evropin“. Objasniti svetu postanek in obraz te zemlje, zibeli Jugoslovanstva, to zadačo poleg drugih občne naučne vrednosti si je postavil prvak slovanskih geografov, profesor dr. Jovan Cvijić.

I.

Cvijić predava geografijo na belgrajskem vseučilišču že skoraj dve desetletji. Gnan od nenasitne želje za znanjem je prepotoval z veliko ljubeznijo do širje jugoslovanske domovine mnogokrat Balkanski polotok in je kot prvi domačin razgledal s pogledom znanstvenika razne geografske pojave v onih tožnih in zapuščenih krajih, kjer vlada tema in sirova samovolja, ki pa bi mogli v rokah poštene

uprave postati pravi raj. Cvijić se ni na teh potovanjih ustavil pri nabiranju horografskega in kartografskega materiala; njega je vedno zanimala geneza pojavov, on je iskal problemov, in ti so ga vodili na potih, ti so bili pogoj za dolgost in pogostost potovanja. Vrednost na ta način pridobljenih rezultatov presega ozke meje navadnega „zemljepisa“ in Cvijić ni poznan znanstvenemu svetu samo kot balkanolog, ampak kot mislec-strokovnjak, ki rešuje moderne probleme raziskujoč jih na Balkanskem polotoku in zasledujoč jih s pomočjo literature po celi zemlji.

Cvijićeve učitelja sta bila geolog Edvard Suess in Albrecht Penck, dolgoletni profesor fizikalne geografije na dunajski univerzi, ki se ga gotovo neprijetno spominjajo slovenski srednješolski učitelji za zemljepisje zaradi njegovih zbadljivih, strupenih opazk o Slovanih. Oba učenjaka sta kapaciteti v svojih strokah, nekdanj vodeča prvo besedo, pa še sedaj stojita v prvih vrstah pri delu za znanstveni napredek. Njiju dosti si nasprotujoči nazori in metode pri reševanju problemov so vplivali enako na Jovana Cvijića. Suess je imel navado odkrivati na zemeljski površini fenomene notranjih tektonskih dogodkov, on je začel v svojih problemih vedno s slojem, z njegovim položajem, razporedom po starosti, medtem ko so Penckova raziskavanja izhajala od pojavov na površini, od morfoloških prilik; on je smatral za glavni ustvarjajoči (tvorni) faktor v morfologiji zemeljskega površja erozijo ali delovanje tekoče vode. Penck pričinja vedno s temi v stvari sekundarnimi pojavi in šele pri vprašanju njihove geneze vpraša po tektonskih procesih, katere je treba vzeti za prvobitne ali vsaj prvobitnim bližnje faktorje. Mimogredé bodi omenjeno, da je Penckova šola zadnji čas precej izpremenjena pod vplivom Amerikanca Davisa (geografski cikli).

Cvijić ni postal popoln pristaš niti ene niti druge teh dveh šol, ampak je sprejel iz obojih, kar je smatral za dobro. On je prvi morfolog za Richtofenom, ki je globoko prodril v tajnost orogenije, ki je izostril svoje oko z dolgim razmotrivanjem tektonskih procesov. Nezadovoljen z ozkimi nazori erozijske šole, se je bavil Cvijić dolgo časa skoro samo z vprašanji iz orogenije, in izgledalo je, kakor da bi hotel Cvijić povsem prekoračiti področje geologije. Ali morfološki problemi so Cvijića neprestano mučili; intenzivno se je zanimal tačas za rezultate

nove tektonske šole na Francoskem in za ameriške teorije o ciklu. Na tak raznovrsten način proučevanja je Cvijić izbistril svoj nenavadni opazovalni dar; vpoštevajoč delovanje ne samo enega ampak kolikor mogoče veliko ustvarjajočih faktorjev, obogatil je svoje ideje ter stopa na znanstveno polje oborožen z uma svetlim mečem. Cvijićevo najnovjše delo o Bosporu, Trakiji, Makedoniji, Olimpu in Djerdapu kaže prave metode in rezultate njegove fiziogeografske šole.

II.

Težko je naštetiti vse rezultate dolgoletnega Cvijićevega mišljenja in delovanja, posebno ker bi s tem zašli preveč v strokovne podrobnosti, ki bi bile večini čitavcev nerazumljive. Zato navedemo samo nekatere izmed glavnih rezultatov v kratkih potezah, posebno da moremo izpregovoriti obširneje o njegovih antropogeografskih problemih, vprašanjih, ki jih lažje razumemo in ki nas bolj zanimajo.

S svojo doktorsko disertacijo „Karstphänomen“ (izdal A. Penck) je Cvijić razjasnil serijo morfoloških pojavov, ki so ravno v jugoslovanskih deželah najbolj izraženo razviti. To so oni fenomeni mrežaste plastike Krasa, z množico manjših ali večjih izoliranih depresij, s čudno periodiciteto hidrografskih prilik, z golo neplodno površino, ki jo pojasnjujejo nebrojne razpokline v apnencu in kemijsko raztvarjanje (razločenje) apnenca pod uplivom atmosfere vode. S tem delom je v zvezi razprava „Karsna polja zapadne Bosne i Hercegovine“, kjer se nam tolmači geneza največjih kraških depresij.

Za geološko zgodovino Balkanskega polotoka kakor tudi za znatno ojačanje rečne erozije v diluviju, pa vsled tega tudi za postanek največjih rečnih dolin in za mnoge druge morfološke fenomene je bilo odkritje diluvialnih lednikov na gorah Balkanskega polotoka velike znanstvene vrednosti. Četudi niso ledniki sami na sebi znatno izpremenili krajevne plastike, vendar so oni kot rezultat klimatnega menjavanja in kot nadaljnja posledica nekkih tektonskih procesov skupno z vsemi pojavi, ki so z njimi v zvezi, povzročili toliko zanimanje znanstvenega sveta, da so pohitele prve kapacitete na Balkanski polotok in razgledale omenjene fenomene. Omenimo samo: A. Pencka, ameriškega profesorja Davisa, Francoza E. de Martonna, Vinassa de Regny, K. Oesterreicha, A. Grunda i. t. d. Značilno za nenavadni Cvijićev opazovalni dar je to, da so pred njim razni učenjaki proučavali mnoge gore zlasti v Bosni in Hercegovini, pa ni nobeden nič zasledil. Šele ko jih je Cvijić poučil s svojimi razpravami, so se vrnili ter potrdili istinitost njegovih opazovanj.

Kakor v navadnem življenju, tako se dogajajo tudi v znanstvu konkurence, znanstvene emulacije. Vsaka naučna šola gleda, da preteče drugo z odkritji, idejami, organizatorskim delom. Tako znanstveno, v stvari popolnoma lojalno rivaliziranje se je razvilo po odkritju ledniških sledov na Balkanskem polotoku.

Tedaj je moral Cvijić sam z velikim naporom vzdržati to častno borbo s poedinimi raziskovalci nemških šol. Težko je moralo biti istočasno zasledovati druge pojave, izobraževati si učence, organizirati znanstvena podjetja in večje publikacije. Šest let je moral Cvijić sam brez vsake pomoči braniti prvenstvo svoje šole v geografskih zadevah jugoslovanskih dežel. To težko borbo mu je zadnji čas olajšala pomoč mladih mož, Cvijićevih učencev, od katerih so se z zgoraj omenjenimi vprašanji resno in z uspehom bavili Petar Janković „Glacialni tragovi na Pirinu“ in dr. Jefto Dedijer „Glacialni tragovi na Zeleni Gori“, „Tovarnici i Magličić u Hercegovini“ („Glas“, knj. LXIX.).

Razen tega je važno za morfologijo in tip obali Balkanskega polotoka, da je dognal, da se križajo (Scharrung) gorovja dinarskega in grško-arbanaškega zistema, ki so prišedši od juga proti severu pri nabiranju v področju Skadra trčila drugo ob drugega, vpognila se proti severovzhodu in se zedinila v velikem gorskem vencu Prokletija. Na ta način je dobilo obrežje oni globoki medovski pregib, Adrija največjo globino, gore smer JZ — SJ (edina na zapadni strani Balkanskega polotoka) in komunikacije iz osrčja Balkanskega polotoka ugodno zvezo z morjem. To delo obenem z razpravo o tektonskih pokretnih v rodopski masi je objavila dunajska „Akademija znanosti“ pod naslovom: „Die dinarisch-albanische Scharrung“ in „Die tektonischen Vorgänge in der Rhodopemasse (Sitzungsber. der kais. Akad. d. Wiss. Dunaj 1901).“

Omenimo še Cvijićev akademski nastopni govor „Struktura i podela planina Balkanskog poluostrva“ („Glas“ LXIII.), v katerem je zagovarjal pet mesto treh gorskih zistemov na Balkanskem polotoku, in pa njegovo predavanje na dunajskem geološkem kongresu „Die Tektonik der Balkanhalbinsel“. Razen teh je še mnogo razprav napisal v ilirskem („srbskem ali hrvaškem“ = „hrvaškem“ = „srbskem“ = „srbohrvaškem“), nemškem, francoskem in angleškem jeziku.

III.

Pri Cvijićevih delih iz fizične geografije smo se posebno zaradi tega zadržali, ker se je z njo razmeroma največ bavil in ker ga je ravno ona proslavila. Od geografskih disciplin se je Cvijić pečal

samo z antropogeografijo. Ta raziskovanja se imajo smatrati kot posledica tektonskih in morfoloških studij. Pri razlikovanju in omejevanju gorskih zistemov je zapazil velike razlike pri etnoloških in antropogeografskih pojavih. Zaradi tega spremljajo Cvijićeve fizio-geografske razprave vedno tudi premnogi kulturno-geografski pogledi. Te velike razlike so prisilile Cvijića, da osnuje posebno organizacijo dela, ker se omenjeni pojavi ne morejo tako lahko zbrati in obvladati; treba je bilo na podlagi zapaženih razlik podati lajikom gotova navodila in napotja, da bi se mogli bolj uglobiti v probleme v poedinih vaseh. To odlično organizirano, smotreno jasno urejeno delo se je vršilo tiho in stalno okolu dvanajst let. V ogromnih količinah priposlani material je razvijal in izpopolnjeval započete ideje in probleme i po jasnosti i po obširnosti; navodom in napotjem so bila dodana poedina vprašanja, posamezne probleme so izbrani Cvijićevi učenci predelovali v geografskem zavodu tedanje „Velike škole“ in jih potem še preresetovali v seminarjih. To so oni na „Veliki školi“ znani geografski seminarji, ki so večkrat privabili tudi nestrokovnjake. Posebni ljudje so vodili korespondenco z raznimi sodelovavci in zbiratelji od Soluna do Spléta in Like. Odzvalo se je veliko število sotrudnikov, osobito učiteljev in duhovnikov, primeroma največ iz Srbije in Hercegovine. Tu se opaža ena žica patriarhalnega kulturnega pasu: poedinci so delali samo iz močnega čuta za skupnost in patriotsko delo, dolgo, globoko in intenzivno skoraj brezplačno ali za skromno nagrado.

Organizirano delovanje se ni bavilo samo z vplivi plastike, ampak je pritegnilo v svoj delokrog tudi prej komaj opažene činitelje. Med temi se odlikujejo po svoji važnosti osobito poedine kulturne sfere (krogi) Balkanskega polotoka, umirovljeni vplivi poedinih eksogenskih in periferičnih kultur, ki so prodirale od obrežij, ponekod globlje, drugje zopet samo malo v notranjost polotoka, v kolikor je bila plastika pogoj za zvezo notranjosti z obrežjem. Pri njihovem razporedu so torej važni momenti: položaj kraja ter plastična olajšavanja ali zapreke. Cvijić razločuje štiri take „kulturne kroge“ ali „pase“ s turškimi kulturnimi vplivi: I. bizantsko-aromunski, ki obsega celo južno polovico Balkanskega polotoka, vzhodno Bolgarijo in dolino Morave v Srbiji; II. patriarhalni, ki obsega vse ostale dežele Balkanskega polotoka razen Posavine in Podunavlja na severu, potem ozki pas na zapadnih obalah in otokih; III. italijanski kulturni krog, v katerem je mogoče razlikovati vplive južne Italije v Epiru ter južni Arbaniji in beneške vplive v severozapadnem Primorju; IV. srednjeevropski kulturni krog v severni Srbiji, deloma tudi v Bosni.

Vsi omenjeni kulturni pasovi se odlikujejo po raznih oblikah materialne kulture, posebno po naseljenju, vrsti hiš, po mišljenju in duši prebivalstva. Tako n. pr. se je razvila pod vplivom bizantsko-aromunske kulture čaršija in v severnih delih Balkanskega polotoka tudi čaršijski duh, poseben način življenja in pridobivanja. To so dekadentna mesta s premnogimi iztrošenimi telesi, pravimi tipi oslabelosti, z osobito razvitimi vsakovrstnimi rafinamenti. To so centri slabe plodnosti s čudno moralo in čudnimi nazori o življenju, ki skoro ne poznajo dolžnosti in čuta pravice; skupno delo za povzdignjenje celote je tu sploh neznano, ker tu vlada morala divjega egoizma in vse početje, vse poslovanje počiva na malenkostnih slepljenjih in prevarah.

V področju patriarhalne kulture žive fizično najbolj čvrsta in etično najbolj sveža plemena Balkanskega polotoka; to so srbski in arbanaški predeli z ohranjenimi pojmi za pleme, bratstvo, rod, plemensko organizacijo in krvno osveto. Oni dajejo najplodnejša, najzdravejša in najekspanzivnejša plemena, iz katerih traja neprestano izseljevanje in naseljevanje sosednih krajev. To so zgolj pastirji, ljudje polni moči in energije, visoko rasteši, vitki, gibčni, nikdar odebeleli ali obteženi, z izrazitimi, inteligentnimi potezami na obrazu in ognjevitimi sokolskimi očmi: najlepše krvno pleme v Evropi. Stroga gorska morala, viteštvo, gostoljubnost, vznemirljivo razvit čut za osebno in plemensko čast, pripravnost za požrtvovanje, zmisel za svobodo (posebno plemensko) in človeško društvo, so glavne duševne poteze tega ljudstva.

Vpliv laške kulture je zapaziti na zapadnem obrežju polotoka, osobito v Epiru in Dalmaciji. On je koncentriran skoraj samo po mestih, in je zaradi tega manj važen, kakor tudi srednje-evropski kulturni krog.

Po teh kulturnih krogih varijirajo položaji in in tipi naseljenja, oblike posestva, način pridobivanja, transporta, tipi in gradivo hiš, nekoliko tudi imena naselbin ter druga topografska zaznamenovanja.

Vseh teh stvari ni mogoče dovolj pojasniti brez drugih dejstev, posebno brez zgodovinskih prevratov, brez poznanja migracij prebivavcev. V raziskovanju tega velikega problema je Cvijić izvzel samo novejše migracije izza zadnjih tristo let. Problem je torej načet samo deloma, le malo na podlagi zgodovinskih pisanih spomenikov, ampak veliko več na podlagi tradicije posameznih rodbin, potem s pomočjo raznih etnografskih in kulturnih pojavov, ki označujejo posamezne kraje. Če bi imeli na razpolago več historičnega materiala in če bi bili naši zgodovinarji prodrli globlje pri odkrivanju narodne prošlosti, bi morali smatrati za veliko napako, da niso

bolj pojasnjena starejša etnografska zlivanja in preokreti, tako pa se moramo z danim zadovoljiti, posebno ker je ogromna večina sedanjega balkanskega prebivalstva naseljena v svojih današnjih selih v dobi zadnjih treh stoletij.

Ta zanimiva preiskovanja so podala znatno število rezultatov občne znanstvene vrednosti, kakor so n. pr. širjenje narodov v novem veku, etnografska motenja in etnografska zlivanja, potem čudna vloga nekaterih dežel pri davanju in sprejemanju prebivalstva, kar je v zvezi na prvem mestu s plastiko, položajem in plodnostjo dežele, zatem s politično-socialnimi okoliščinami ter poedinimi večjimi politično-zgodovinskimi dogodki.

To so glavni tvorbeni faktorji v antropogeografiji Balkanskega polotoka, katerim je Cvijić posvetil v svojem delu največjo pozornost. Med vrstami in v krajših opombah vidimo, da je Cvijić tedaj mislil tudi o možnosti še enega faktorja, o etničnih posebnostih posameznih narodov na Balkanskem polotoku. Iz nekega njegovega članka, tiskanega v listu „Srpski narod“ l. 1905. pod naslovom „Šopsko u Staroj Srbiji i Makedoniji“, potem iz seminarskih predavanj njegovega učenca dr. Jefeja Dedijera na dunajski univerzi vemo in moremo trditi, da je Cvijić s svojimi učenci globoko prodril v lastnosti narodne duše, zasledujoč njene ustvarjajoče žice, in da je mogel razlikovati tudi več objektov materialne kulture, kot reflekse teh ustvarjajočih žic.¹⁾ Publikacija teh narodno-psiholoških študij bode, kolikor moremo za zdaj povedati, najfenomenalnejši pojav v jugoslovanskem etnografskem slovstvu.

Kot rezultat organiziranega Cvijićevega delovanja na polju naše etnografije in antropogeografije moremo smatrati publikacije „Srbske kraljevske akademije“ pod naslovom „Naselja srpskih zemalja“. Naslov res ne odgovarja niti področju raziskovanja, niti ni po godu nam s širšim jugoslovanskim domovinskim čuvstvom, ali čas njegovega začetka in pojavljenja opravičuje ozkost njegovega imena. V tej publikaciji tiskajo raziskovanja posameznih problemov v raznih manjših predelih vedno po istem vzorcu. Sotrudniki so docela učenci Cvijićeve šole in možje iz naroda, ki so po dolgem letnem opisovanju vasi in mnogobrojni korespondenci toliko izvežbani v svojem poslu,

¹⁾ Po ljubeznivosti g. dr. J. Dedijera, bivšega Cvijićevega učenca, smo pregledali najnovejše Dedijerovo delo o antropogeografiji Hercegovine. Poleg velikega znanstvenega materiala, poleg ostro opaženih fenomenov nas je zanimal najbolj oddelek o psiholoških lastnostih Hercegovcev. Dedijeru se je posrečilo, da razpozna razne predele s posebnimi dispozicijami, vsled katerih se menja veliko število pojavov. Razen teh dispozicij, tako lokaliziranih, ki se jih lahko smatra za sekundarne pojave, razločuje Dedijer tudi takozvane „osnovne posebnosti“, ki jih on smatra za lastnosti rase.

da so mogli podati preglede celih pokrajinskih delov. Zamotanost problemov in težkočo njihovega pojasnjevanja je lahko opaziti pri teh sotrudnikih. Dela teh mladih, navdušenih in energičnih ljudi so ostala skoraj brezizjemno deskriptivna. Izvzeti moram elegantno, mirno pisano in etnografski mnogostrano razpravo dr. Jovana Erdeljanovića o plemenu Kući v Črni gori. Tu se rešujejo problemi jugoslovanskega plemena pazljivo in točno.

Dasi je Cvijić izobrazil za fizikalno geografijo malo, skoraj premalo učencev, si je vzgojil za antropogeografijo večje število izvežbanih sodelavcev. Med temi se najbolj odlikujejo: Dr. Jovan Erdeljanović, sedanji docent za etnologijo, Rista Nikolić, Radomir Ilić, Ljuba Jovanović, dr. Jefto Dedijer, Svetozar Tomić in A. Pejatović. Od drugih sotrudnikov so omeniti osobito duhovniki: Obren Kozić iz Hercegovine, B. Lalević iz Andrijevice v Črni gori, Stevo Tričković iz Sarajeva ter učitelj Bušetić in prof. Lj. Pavlović.

Cvijićevo antropogeografsko delovanje se odlikuje po kratkih, čvrstih potezah, ostrem opazovanju, globokih pogledih, sigurnih zaključkih, bogastvu nabranega gradiva; celo delo bi mogli smatrati prej za pregled posameznih jasno opaženih problemov, kot za poizkus njihovega globljega razjasnjevanja. Razen markantno zasledenih pojavov opažamo samo skelet velike zgradbe, katerega je treba dopolniti, zaokrožiti, če hočemo dobiti pravo znotraj in zunaj dovršeno zgradbo. Menda je knjiga dobila zaraditega takov naslov. O mnogih stvareh bi radi več slišali: korak za korakom srečamo navodila, kako je treba problem dalje zasledovati in kako bi se ga dalo objasniti. Zaraditega se lahko nadajamo pri novem izdanju problemov velike množice novih stvari. Dasi je to samo skelet znanstvene zgradbe, vendar se mu mora priznati temeljitost in solidnost, kot prvi pogoji za to, da se razvije iz skeleta popolna zgradba.

Razun omenjenih del je Cvijić izobrazil dvojico svojih učencev v kartografiji, Radoja Dedinca in Dragotina Deroka, ki sta izdelala na osnovah svojega učitelja one divne zemljevide v Cvijićevem „Atlasu velikih jezera Balkanskega poluostrva“ (izdanje akademije 1903), tako, da se je celo E. Suess čudom čudil, da morejo balkanski Srbi kaj takega ustvariti.

Zelo važna je Cvijićeveva periodična publikacija „Pregled geografske literature Balkanskega poluostrva“ in potem njegov geografski institut, ki je za berlinskimi, dunajskimi, lipskimi najboljši svoje vrste v Evropi.

S tem završujemo s Cvijićem kot znanstvenikom, da se še malo pomudimo pri njem kot človeku in Iliru ali Jugoslovanu.

IV.

Zgodovina Cvijičevega življenja je dosti enostavna.¹⁾ Celo svoje življenje se je bavil samo z znanstvom: Če ni kot dijak poslušal predavanj ali če ni kot profesor predaval, je delal ekskurze. Vedno je mislil samo na vedo, ki je polje Cvijičeve ljubavi, na katerem je preživel svoje velike duševne krize, to je polje njegovih žalostnih in veselih dni. Niti nebrzdana strankarska borba ni mogla tako močne narave pritegniti v svoj prevarljivi vrtinec. Cvijič se je metodično rešuje. Kakor hitro nastane v Srbiji močnejša strankarska borba, gre Cvijič v gore ali v Makedonijo ali v Arbanijo ali na Olimp ali na Durmitor. Dasi so mu večkrat ponudili ministrski stol, ga ni hotel nikdar sprejeti. In dasi se je držal daleč v stran od strankarskih bojev, jih je vendar zasledoval na svoj način. I kronane glave kraljevine Srbije so morale često trpko stisniti ustnice zaradi Cvijičevih prigovorov, ostrih, patriotskih, polnih logike.

Cvijičev življenjepis je vrlo kratek. Rojen v Loznici na Drini je gimnazijo dokončal v Belgradu. Iz nekega zapisnika gimnazijskega društva „Nade“ doznamo, da je Cvijič že v gimnaziji pisal geografske razprave. Tu je postal nanj pozoren stari srbski geograf, profesor Karić, ki je podpiral svojega omiljenega učenca vse do svoje smrti. Na „Veliki školi“ se je začel zanimati za Cvijiča zaslužni srbski geolog Žujović, ki je izuril precejšnje število geologov, od katerih danes trije predavajo kot redni profesorji na vseučilišču.

Za nadaljnje poznavanje Cvijiča kot človeka in rodoljuba, katerega ljubav ni omejena z ozkimi mejami posameznega plemena, so njegovi kulturni krogi neizmerne vrednosti. Brez njih ne moremo razumeti ni onega, kar se danes dogaja v Srbiji, ne moremo razumeti niti poedincev.

V Srbijo prodirajo vplivi gori opisane bizantsko-aromunske kulture. Pod njenim vplivom je vsa jugovzhodna, del vzhodne Srbije, v prvi vrsti pa mesta ob Moravi od Vranje do Belgrada. Ti kraji so naseljeni večinoma iz Makedonije in Stare Srbije. V tem duhu je odrasla in vzgojena truhla, sebična, neodkritosrčna, prepirljiva, trmoglava, omahljiva in nezanesljiva srbska inteligenca. Največje zlo je, da ne morejo zatajiti teh značilnih črt niti v javnih vprašanjih. Cinizem in samolastna brezobzirnost, ki ne pozna npravnega pravca, sta glavni lastnosti današnjih strankarskih borb v Srbiji, ki so skoraj uničile to krasno deželo.

¹⁾ Smatram za prijetno dolžnost, da na tem mestu zahvalim Rodoja Dedinca za življenjepisne podatke in g. dr. J. Dedijera za literarne pripomočke

Srbijanci iz patriarhalnih krajev se jako razlikujejo od prej opisanih črnogorskih in arbanaških hribovcev. Na jugozapadnem voglu imamo znane „Ere“ v Podrinju in užičkem okrožju. Tu ni več one krute resnosti, onega pretiranega osebnega ponosa, one velike pazljivosti in vmerjenosti govora, kakor pri Brdjanih. „Ere“ so lajša vrsta ljudi, znani šaljivci, zelo bistri in hitri, ali dosti površni, pri delu neizdržljivi. V političnem življenju Srbije so znani kot ekstremni elementi, stalnost prepričanja izšolanih ljudi iz teh krajev ni na dobrem glasu.

Mej temi je Šumadija, o katere prebivalstvu je prvi srbski geograf Karić podal izredno lepo sliko prirode v „Srbiji“ (glej tudi: Badalić, Hrv. čitanka za gornje razrede: „Šumadinčeva narav“). Osnovna črta v duši tega kraja je znana užička bistrost, in poleg nje se opaža večja inteligenca, iz katere izvira neka aristokratska dostojanstvenost in umerjenost. To je predel umirjenih individualnih in rodbinskih kontrastov, kjer bivajo gostoljubni ljudje širše duše, najmočnejših patriotskih čuvstev. V tem kraju se je zablislila prva iskra osvobojenja, tu so bili rojeni najslavnejši junaki, tu stoji Topola Črnega Jurja (Kara-Gjorgja).

Cvijič je rojen v Loznici na Drini (l. 1865.), kjer se vidijo dobro „erske“ posebnosti, a najlepšo dobo svojega življenja je prebil v Belgradu, kjer je premnogo orientskega elementa in njegovih npravnih pojavov. Etnologom so znani vplivi družbe, v kateri kdo živi in se vzgaja, in vemo, da se je težko emancipirati od teh vplivov. Cvijič ne pripada po svojih duševnih lastnostih izključno nobeni opisanih kulturnih sfer. On goji veliko ljubav za zemljo in narod kakor prebivalci zapadnih krajev, ima njihovo ostroumnost in bistrost, njihovo močno fantazijo, ki v znanosti dosti pomore, ali ima tudi nekoliko posebnosti drugega pasu, kakor solidnost in izdržljivost.

Razen tega je Cvijič živel dolgo časa v tujini in je mnogo sprejel iz zapadno-evropskega miljeja, osobito iz nemškega. Vendar si pa ne smemo misliti Cvijiča kakor one nemške kapacitete z legendarno raztresenostjo, ki so mrtvi izven okvira svoje stroke. On ni podoben niti našim mladim učenjakom, ki napišejo po eno ali dve sterilni razpravi, pa mislijo, da so povsod doma v vsaki stroki, pa zato v pametnem društvu neznosni, domišljivi in napihnjeni, sangvinični in ročni v generaliziranju pojavov. Cvijič ni tudi od kalibra naših slavistov, ki iščejo in pretiravajo filološke malenkosti, samo da bi mogli podeliti slovanske narode na več kosov in koscev, ki ne razumejo drugega nego filologijo in ki mislijo, da je filologija alfa in omega pri etnoloških in nacionalnih problemih, ki so naredili iz ruskega naroda

Ruse in Rusine (= Ukrajince = Malo-Ruse = Rutene i. t. d.), ki so odločili Slovake od Čehov, ki so hoteli oddeliti „Bošnjake“ od ostalih Srbohrvatov. Nazadnje bi zagovarjali s spretno dialektiko in učenim cepljenjem zgodovinskega ter jezikoslovnega materiala tudi „kranjski“, „štajerski“, „koroški“ narod i. t. d., kar bi bilo gotovo po godu našim narodnim nasprotnikom.

S Cvijićem sem se seznanil l. 1993. Ko je bila objavljena moja razprava „Macedonien und das türkische Problem“, dobim nekega dne poziv od Cvijića, da bi se sestala v kavarni „Lardtmann“ nasproti dvornemu gledišču na dunajskem Ringu. Ker nisva prej drug drugega videla, nisem vedel, kako ga upoznam. Iz Srbije sem do tedaj poznal dve vrste ljudi: Živinske trgovce iz trga pri Sv. Marksu na Dunaju in srbske dijake, ki so bili do pred kratkim znani dunajski kvartopirci. Na podlagi teh obrazov sem si ustvaril Cvijićevo zunajnost in odidem v kavarno. Razgledam cel veliki prostor in pogled se mi ustavi pri neki marmornati mizici tik okna. Od ostalih gostov je razločno odbijal neki od solnca opaljen obraz, na močnem istotako rjavem vratu. Male, drzne brke so se obesile svobodno po zakonu težnosti; imponira mi visoko čelo. Ker so lasje kratko do kože postrizeni, izgleda prvi del temena dosti gol. Ko tako ta učenjaška ležernost žejno in ponosno sreba črno kavo in strastno puši cigarete, sklenem, da utegnem biti brez dvoma doma z Balkanskega polotoka. Pristopim in vprašam iz opreznosti v nemškem jeziku: „Oprostite, gospod, ste-li morda vi profesor Cvijić?“ — in nisem se prevaril. Šele tedaj sem zagledal velike svetle, globoke oči, ki so dale na prvi pogled nekoliko indiferentnemu obrazu, močan, globok izraz, da osvaja in pridobiva.

Pustili bi veliko praznino, če ne bi omenili Cvijićevega kulturno-političnega prepričanja, njegove ljubezni do celega Jugoslovanstva.

Strokovnjak-učenjak more postati tudi manjša in srednja pamet, ako ji je dal učitelj znanstveno napotje in metodo in ako je delavna. Hoče-li pa biti strokovnjak cel človek in igrati važno vlogo pri narodnih vprašanjih na korist celote, potem mora razumeti svet v vsi mnogostranosti, kar se doseže z opazovanjem ljudskega življenja in zasledovanjem rezultatov v znanstvu. V prvi vrsti so poklicani etnografi in geografi — osobito če delujejo v zgodovinski smeri —, da izrekajo diagnoze in prognoze o evoluciji narodov. Oni morejo v kritičnih, težkih dnevih pokazati pravi pot in zaprečiti katastrofe.

Nas Slovence razbijajo ideje partikularizma, zato nas presenetiti in obenem odškoduje prelepi govor Jovana Cvijića na dan sv. Save (27. januarja 1907.)

v navzočnosti kraljeve rodbine in kola srbskih sester „O nacionalnem radu“ (Srpska knjiž. Glasnik št. 146. Beograd 1907).

V tem govoru pravi Cvijić:

„Kod nas se često zaboravlja, da smo mi (s Hrvatima) relativno veliki narod, koga, jednih psihičkih osobina i jednoga jezika, ima preko 9 miliuna. Od nemačke granice do Carigrada nema većeg naroda od našega: veći smo od Čeha, Madjara, Rumuna, Bugara, Grka. Mi znatno svake godine priraštamo. Izvzevši Bačku i Banat, godišnji priraštaj našega naroda je ili skoro isti, ili veći po njegovih nacionalnih protivnika. Naš jezik se na zapadu Balkanskoga Poluostrva čuje oko Trsta, na Istri, u Rijeci i Skadru; a jezik koji je našem srodan govori se oko Soluna i Sereza. Izvzemši Grčku, Epir, Tesaliju i južnu i srednju Arbaniju, sa srpskim se jezikom može proći Balkansko Poluostrvo i znatni delovi Austro-Ugarske.“

„Poznata je dalja vrednost i lepota našega narodnog jezika, i nesumljivo je na Balkanskom Poluostrvu nema jezika, koji je toliko formiran i usavršen za literaturu i nauku kao što je srpski jezik.“

„Nijedan deo srpskog naroda nije tako bespraven i potišten kao onaj u Metohiji, oko Peći, Dečana i Djakovice, izložen podpunoj anarhiji i divljaštvu Arbanasa. Ovde su starinci, potomci srpskog najkulturnijeg stanovništva, u kome su naj-svežije uspomene o nemanjičkoj državi. Taj narod zna, da su Metohija i Kosovo bili centri velike srpske države, zna za istorijske događaje, koji su se baš na ovom zemljištu desili, njihovi su pretci gledali glavo srpske crkve, najveće i najlepše nemanjičke crkvene gradjevine, razorene carske i kraljevske dvorove. — U oči jednog velikog praznika gledao sam taj svet i okupljen oko Svete Patrijaršije, iznad Peći, zaplašen, po neki prestravljen. Na njima se jasno vidi, da je molitva ne samo uteha, nego i nada i program, kad človek nema druge utehe i druge nade. Oni se mole za svoje spasenje, i to je upravo glavna sadržina molitve. Mole se ne samo Bogu, već i Nemanjićema i caru Lazaru, zatim Srbiji i Crnoj Gori. Ta mi je slika često iskrsavala pred očima kad sam gledao i slušao naše slobodoumne ljude, kako se oduševljavaju i ekscitiraju za nevolje i slobodu susednih i tudjih naroda. To su lepa osećenja, ali bi bilo i bliže i ponosnije, da mnogi od tih oduševljenih ljudi misle i rade na olakšavanju beskrajne bede ovoga dela svoga naroda, jer je njegovo ropstvo jedinstveno v Evropi.“

„Naš javni život pokazuje zbilja teških pojava, zbog kojih se ovda onda mogu očititi opravdane gornje sumnje. Ima nečega što liči i na političku ciganiju, ali je to poglavito samo spoljni izgled. Mahom

se izza toga kriju dublji psihološki motivi i jaka inervacija. Te su pojave poznate i zato ih je dovoljno s nekoliko opštih reči obeležiti. Mnogi politički ljudi neprekidno se svadjaju u celom njihovom radu prevladaju lični motivi, kašto prostočka taština, motre jedan na drugoga i čisto su u stanju izneti jedan o drugome i najneverovatnije infamije. Dalje ima mnogo pakosti, zlobe, mržnje. Ima sličnoga i u drugim poslovima. Na primer u takozvanom makedonskom patriotizmu ima i neiskrenog, nesolidnog, reklamiskog, pa čak i nisko zainteresovanog patriotizma. Ali posmatrač koji ume da savlada svoja osećanja i traži prave motive, kašto će i kroz sve te rdjave pojave videti kao glavni motiv ljubav prema zemlji, i taj ih motiv mahom rukovodi i onda kad oni to sami ne znaju. Ali razume se, mahom znaju i teže da pomognu, kao što oni kažu, „ovoj jednoj zemljici“.

„Vama je jasno, da ja mislim na istinski patriotizam, ne na patriotske fraze, koje se po navici i u svakoj prilici izgovaraju, ne na patriotsko brbljanje, ne na patriotizam, kao stvar mode, naposljetku ne na patriotizam, koji je nešto zasebno i odvojeno od ostaloga života pojedinih ličnosti i naroda. Sasvim drukčiji patriotizam mora da obuzme ceo naš narod.

Taj patriotizam treba, da je deo života svakog poedinca, isto što i njegov život, njime treba da je prožet ceo život svake i najskromnije ličnosti u državi. Treba da udje u krv, da se svaki javni rad vrši samo radi nacionalnih interesa i ničega drugog. Isto treba tako, da bude da nije stvar razmišljanja

već instinkta. Svaka žrtva, koja se učini, treba da je učinjena prirodno, spontano i ne sme, da dodje ni na pomisao, da bi mogao drukčije roditi. Svaki treba neprestano, da radi i da čini stalne napore da svoju zemlju napravi snažnom i velikom. To se može da čini radeći i svakodnevnne poslove, od kojih se živi; ako se ti poslovi rade ozbiljno, čestito, i ako se u taj običan rad unese volja, namera, težnja, da se time i celini koristi, ako se dakle ima pred očima opšti cilj.“

„Svaki mora, da instinktivno stavi narodnu celinu i njene interese ispred sebe i svojih ličnih interesa. Samo se tako u stvari od jednog skupa ličnosti pravi narod. Treba da je u instinktu svakoga da na pitanjima i poslovima od nacionalnog značaja ne smeju partije tražiti svoje posebne partiske koristi. Opšta svest treba, da je tako jaka da odmah osudi partiju koja tako radi.“

„Mesto šovinističkog laskanja narodnoj taštini treba oštrom kritikom proceniti sposobnosti, prava i moć svoje države i svoga naroda. Takva kritika sebe samoga je ovde još potrebna no u životu pojedinaca. Treba ozbiljno proučiti i proceniti svoju moć i moć susednih naroda i prema tome ustanoviti pravce rada i nacionalne planove“ i. t. d.

*

Življenjepis Jovana Cvijića ob dvajsetletnici njegovega književnega delovanja završujemo z željo, da bi ga Bog poživel še dolgo vrsto let v korist ter čast resnici in Jugoslovanstvu.

Mučenec.

Zložil Anton Medved.

Korak ti je truden, počasen,
pogled ti je hladan, teman,
dim, prah se ti v zganano lice
zaganjata leto in dan.
O delavec, tihi mučenec,
ti lovorjev nisi željan!

Željan si vstajenja iz groba,
ki dneve pretvarja ti v noč.
Živ stroj si med mrtvimi stroji,
tiran izsesava ti moč.
A kakšna je tvoja ideja,
ki zanjo boriš se mrjoč?

Ideja globoka, visoka!
Da človek si — trpka zavest —
da hočeš kot človek živeti,
da delo rodi naj obrest.
In kakšno je tvoje orožje?
Le trudna, povešena pest.

